

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA ŠPORT

DIPLOMSKO DELO

ADAM ANTON KASTREVC

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA ŠPORT
Športna vzgoja

**POVEZOVANJE ŠPORTNIH IN GLASBENIH VSEBIN PRI
OTROCIH S POSEBNIMI POTREBAMI**

DIPLOMSKO DELO

MENTOR: prof. dr. Damir Karpljuk

SOMENTORICA: asist. mag. Tina Šifrar

RECEZENTKA: prof. dr. Mateja Videmšek

Avtor: ADAM ANTON KASTREVC

Ljubljana, 2016

Zahvala

Prof. dr. Damir Karpljuk! Hvala, da sem lahko delal pod Vašim mentorstvom. Veliko mi je pomenilo, da ste strokovni, a tudi človeško topli in dostopni.

Spoštovani prof. dr. Mateja Videmšek, asist. mag. Tina Šifrar in prof. Matjaž Florjančič! Hvala za vaš trud pri nastajanju sledeče naloge.

Spoštovani profesorji glasbene šole Marjana Kozine v Novem mestu in glasbene šole Škofijske klasične gimnazije v Ljubljani! Z Vami sem prišel v stik v času svojega glasbenega šolanja. Podpirali ste me od samega začetka. Pomembno ste prispevali k oblikovanju mojega glasbenega čuta. K tej tematiki diplomske naloge sem lahko pristopil, ker sem imel predznanje in zanimanje na področju glasbe. Zato se vam najlepše zahvaljujem.

Dragi pevci akademskega pevskega zbora Vinko Vodopivec in zborovodja Iztok Kocen! K moji rasti na področju glasbe je veliko pripomoglo prepevanje z vami. V vaši sredini sem se počutil kot med brati.

Draga družina! Hvala, da ste moja publika. S potrpljenjem me poslušate tudi ko so moja izvajanja na klavirju še neharmonična. Hvala, da ste sprejeli za svoje zvoke moje električne kitare. K vam se zatečem, ko sem vesel ali žalosten. Vedno ste mi v oporo.

Draga babica - najbolj vztrajna »fenica« Vodopivcev! Ti si mi posebej velika spodbuda, ki me vedno spremljaš in vedno znova s svojim vzgledom kažeš, kako lepo je od prvih korakov do častitljive starosti življenje samo. S svojo aktivnostjo si vsem za vzgled.

Ključne besede: šport, glasba, vzgoja, posebne potrebe, medpredmetno povezovanje.

POVEZOVANJE ŠPORTNIH IN GLASBENIH VSEBIN PRI OTROCIH S POSEBNIMI POTREBAMI

Adam Anton Kastrevc

POVZETEK

Namen diplomskega dela je predstaviti gibalne dejavnosti otrok s posebnimi potrebami v povezavi z glasbo. Delo bo koristilo vsem, ki se bodo kadarkoli ukvarjali z otroki z motnjo v duševnem razvoju in bo marsikomu pomagalo pri primernem izboru aktivnosti za te otroke.

Na začetku diplomskega dela je opredeljeno, kdo so otroci s posebnimi potrebami, ter opis primanjkljajev po področjih. Nato je podanih nekaj didaktičnih napotkov za delo z otroki z motnjo v duševnem razvoju. Razložen je tudi pomen medpodročnih povezav, pomen gibanja, ter glasbe v otrokovem razvoju.

V glavnem delu diplomskega dela so predstavljene dejavnosti, ki povezujejo gibanje in glasbo, ter so namenjene otrokom z motnjo v duševnem razvoju.

Diplomsko delo je namenjeno vsem, ki že delajo na tem področju, in vsem, ki bodo kadarkoli imeli priložnost za ukvarjanje z osebami s posebnimi potrebami.

Key words: sport, music, education, special needs, cross curricular integration.

INTEGRATION OF SPORTS AND MUSICAL CONTENTS FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Adam Anton Kastrevc

Abstract

The purpose of this bachelor's degree thesis is to present physical activities integrated with music for children with special needs. The thesis will benefit anyone, who will have the opportunity to work with children with mental disabilities. It will help find suitable activities for them.

In the beginning of the thesis, there is the definition of who children with special needs are and what kind of disorders we know. Then there are given a few didactic guidelines for work with children with mental disabilities. The meaning of sports and music in a child development and cross curricular integration are also explained.

In the main part of the thesis, the activities which integrate sports and music for children with mental disabilities are presented.

The bachelor's degree thesis is intended to serve all people who already work in this field, or will ever have the opportunity to take care of children with disabilities.

KAZALO

1	UVOD.....	8
1.1	Otroci s posebnimi potrebami.....	9
1.2	Opis primanjkljajev.....	10
1.2.1	Otroci z motnjami v duševnem razvoju.....	10
1.2.2	Slepi in slabovidni otroci.....	11
1.2.3	Gluhi in naglušni otroci.....	11
1.2.4	Otroci z govorno-jezikovnimi motnjami.....	11
1.2.5	Gibalno ovirani otroci.....	11
1.2.6	Dolgotrajno bolni otroci.....	12
1.2.7	Otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja.....	12
1.2.8	Otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami.....	12
1.3	Medpredmetno povezovanje.....	12
1.4	Razvoj gibalnih sposobnosti otrok.....	13
1.5	Gibalne sposobnosti otrok s posebnimi potrebami.....	15
1.6	Gibanje in učenje.....	16
1.7	Glasba.....	17
1.8	Glasba v otrokovem razvoju.....	17
1.9	Ples.....	18
1.10	Predmet, problem in namen dela.....	19
1.11	Cilji.....	20
2	JEDRO.....	21
2.1	Gibalne dejavnosti.....	21
2.2	Gibalno plesne dejavnosti.....	22
2.3	Primeri pesmi za spodbujanje gibalnega razvoja.....	23
	Pozdrav.....	23
	Slovo.....	23
	Zvonček.....	24
	Palčke.....	25
	Kitajček.....	26
	Zvon zvoni.....	26
	Boben igramo.....	27
	Slon in miška.....	28
	Rajanje.....	29

	Ples	30
	Kolo zavrtimo	31
	Skrivalnica.....	31
	En, dva,tri.....	32
3	SKLEP	33
4	Viri	34

1 UVOD

V pedagoškem procesu vedno bolj spoznavamo uporabnost in koristi celostnega obravnavanja otroka, ter povezovanja različnih predmetnih področij. Povezovanje vsebin pomaga otroku iz različnih področij sestaviti smiselno celoto. Preko domiselnih in raznolikih povezav otrok bolje in hitreje osvoji določena znanja.

Šport in glasba sta sredstvi, s katerimi močno spodbujamo otrokovo psihično in fizično rast. S pravilnim izborom aktivnosti lahko zelo učinkovito uresničujemo otrokov potencial.

Obravnavana populacija v diplomski delu so otroci s posebnimi potrebami. Ti otroci imajo primanjkljaj, ki jim onemogoča normalen razvoj. Pristop k tem otrokom se nekoliko razlikuje od načina, s katerim pristopamo k otrokom brez posebnih potreb.

Sam sem za obravnavano skupino v nalogi izbral otroke s posebnimi potrebami na Centru za usposabljanje, delo in varstvo (v nadaljevanju uporabljena okrajšava CUDV) Dolfke Boštjančič Draga pri Igu. To je socialno-varstveni center za usposabljanje, vzgojo in izobraževanje, zdravstveno varstvo, nego in rehabilitacijo otrok, mladostnikov in odraslih oseb z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju z dodatnimi motnjami. Ta ustanova je locirana v kraju Draga pri Igu, ki je približno šestnajst kilometrov oddaljen od centra Ljubljane. Ostali podobni centri v Sloveniji so še CUDV Črna na Koroškem, CUDV Dobrna, CUDV Matevža Langusa Radovljica ter CUDV dr. Marijan Borštnar Dornava.

Vzgoja in izobraževanje v CUDV Draga se izvajata v skladu s posebnim programom vzgoje in izobraževanja, ki ga je sprejel svet Republike Slovenije za splošno izobraževanje (Predstavitev CUDV Draga, 2016).

Program ima naslednja področja dejavnosti (Šola, vzgoja in izobraževanje na CUDV Draga, 2016):

- splošna poučenost – zajema spoznavanje okolja, jezik in matematiko,
- razvijanje samostojnosti,
- gibanje in športna vzgoja,
- glasbena vzgoja,
- likovna – kreativna vzgoja,
- delovna vzgoja,
- učenje za kreativno izrabo prostega časa,
- razvijanje aktivnega državljanstva,
- intimno življenje in odnosi med spoloma,
- zaposlitvene tehnike.

Učenci vsako tretje leto napredujejo na naslednjo stopnjo. Stopenj je šest. Ker so si med seboj zelo različni, ima vsak učenec poleg splošnih, še svoje edinstvene učne cilje in standarde v skladu s svojimi sposobnostmi. Vsak učenec svoj osebni vzgojno-izobraževalni načrt, katerega sestavijo specialni pedagogi s pomočjo drugih strokovnih sodelavcev. Zaželeno je, da pri tem sodelujejo tudi starši, oziroma skrbniki. Mladostniki in odrasli udeleženci lahko tudi sami sodelujejo pri izdelavi svojega programa (Šola, vzgoja in izobraževanje na CUDV Draga, 2016).

Ocenjuje se izključno opisno, ker vsak učenec sledi predvsem svojemu osebnemu načrtu. Ob zaključku učenci dobijo ocene v skladu z zakonom in na podlagi izpolnitve osebnega programa. Vsaj enkrat na leto pedagogi, drugi strokovni delavci, ter starši razpravljajo o napredovanju vsakega učenca. To poteka na seji habilitacijske skupine, ki jo imenujemo tudi strokovni tim. Po potrebi se o napredovanju odločajo tudi večkrat (Šola, vzgoja in izobraževanje na CUDV Draga, 2016).

Poleg predpisanega šolskega programa v centru potekajo tudi drugi pedagoški programi, ki še bolj sledijo željam in sposobnostim vsakega posameznika. Ti se izvajajo v popoldanskem času. Sem sodijo jahanje, aromaterapija, pohodništvo, plesno-gibalna dejavnost in še mnogo drugih dejavnosti. O le-teh se lahko starši seznanijo pri specialnih pedagogih, vodjih domov ali pri pedagoškem vodji. Obseg teh dejavnosti je odvisen od razpoložljivih prostorskih, finančnih in kadrovskih možnosti in delno tudi od vremena. Prav tako se otroci, mladostniki in odrasli po dogovoru s starši udeležujejo aktivnosti izven centra, kot so izleti, letovanja in zimovanja (Šola, vzgoja in izobraževanje na CUDV Draga, 2016).

V zavodu imajo pestro izbiro športno - glasbenih dejavnosti, ki se jih lahko otroci udeležujejo. Raziskali smo, katere športne aktivnosti povezane z glasbo se izvajajo na CUDV Draga pri lgu in ugotovili, kako aktivnosti potekajo, ter kakšen vpliv imajo na otroke.

1.1 Otroci s posebnimi potrebami

Osebe s posebnimi potrebami se med seboj in od drugih ljudi nekoliko razlikujejo po svojih miselnih in gibalnih sposobnostih in spretnostih. Njihove motnje jih lahko ovirajo pri vključevanju v okolje, pri osvajanju znanj in spretnosti. Zaradi tega so lahko tudi izolirani in odrinjeni od ostalih. Splošno prevladuje etika usmiljenja, s katero otroke s posebnimi potrebami opredeljujemo kot funkcionalno nesposobne, kot osebno tragične in tiste, ki bodo zmeraj potrebovali našo pomoč. Z opozarjanjem na napačno pojmovanje in spornost takega razumevanja, sprejemamo nove teme, kot so samozaupanje, neodvisnost, človekove pravice in izobraževanje učiteljev (Opara, 2009).

V preteklosti so ljudje to skupino otrok pogosto različno poimenovali: prizadeti, defektni, moteni, otroci z motnjami v razvoju, otroci z učnimi težavami in motnjami in otroci s posebnimi potrebami. Z izjemo zadnjega te otroke bolj ali manj negativno označujejo in so nespoštljivi. Zato se je uveljavil izraz – otroci s posebnimi potrebami (Bratož, 2004).

Moramo se zavedati, da je vsak človek edinstven, ter da imajo osebe s posebnimi potrebami pravico, da se vključujejo v socialno okolje, da doživljajo uspehe in si s tem pridobivajo pozitivno samopodobo (Opara, 2009).

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami določa, da so otroci s posebnimi potrebami (Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, 2011):

- otroci z motnjami v duševnem razvoju,
- slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije,
- gluhi in naglušni otroci,

- otroci z govorno-jezikovnimi motnjami,
- gibalno ovirani otroci,
- dolgotrajno bolni otroci,
- otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja,
- otroci z avtističnimi motnjami
- otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja.

1.2 Opis primanjkljajev

1.2.1 Otroci z motnjami v duševnem razvoju

CUDV Draga je namenjen predvsem otrokom z motnjami v duševnem razvoju, zato bom njim v nalogi namenil več pozornosti.

»Otroci z motnjami v duševnem razvoju sestavljajo največjo skupino otrok s posebnimi potrebami. V predšolskem obdobju, ko se otrokove težave šele nakazujejo, lahko že zaznamo upočasnjeno kognitivno funkcioniranje, težave posploševanja in mišljenja, ki se zadržuje na konkretnem nivoju. Spremljajo jih lahko težave na področju zaznavanja, oblikovanja predstav in pomnjenja ter kratkotrajne pozornosti. Otrok lahko izkazuje tudi govorno-jezikovne motnje, motnje gibanja, čustvene težave in težave v socialnem prilagajanju« (*Navodila h kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami*, 2003, str. 14).

Glede na stopnjo intelektualnega in socialno-čustvenega neujemanja s pričakovanim povprečjem govorimo o otrocih z lažjimi motnjami v duševnem razvoju, otrocih z zmernimi motnjami v duševnem razvoju, otrocih s težjimi motnjami v duševnem razvoju, ter o otrocih s težkimi motnjami v duševnem razvoju (*Navodila h kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami*, 2003).

Zaradi velikih razlik tako v stopnji motnje v duševnem razvoju, kot tudi v individualnih značilnostih in potrebah otrok, ni mogoče določiti skupnih ciljev. Ob upoštevanju načel prilagojenega programa so do določene mere veljavni vsi cilji in primeri dejavnosti (Karpjuk, Usenik, Nuzdorfer idr., 2013).

»Za otroka z motnjami v duševnem razvoju so posebej pomembni cilji, ki se navezujejo na spoznavanje samega sebe, svojega telesa, funkcij posameznih delov telesa ter zmožnosti in omejitev, ki mu jih ponuja telo. Pozitivne izkušnje telesnega občutenja mu pomagajo pri zaznavanju sveta okrog sebe in sebe v njem, s tem pa postajajo njegove predstave o smem sebi pozitivnejše in krepijo njegovo samozavest« (*Navodila h kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami*, 2003, str. 18).

Otroci z zmernimi, težjimi in težkimi motnjami v duševnem razvoju potrebujejo mnogo več časa, veliko več spodbujanja, motivacije, ponavljanja dejavnosti na njim zanimiv

način, ter iskanja individualnih poti spoznavanja in učenja ter komunikacije (Karpljuk idr., 2013).

Pri težjih motnjah v duševnem razvoju so pogoste še druge motnje v razvoju in iz njih izhajajoče posebne potrebe, kar še dodatno oteži spoznavanje otrokovih potencialov in zahteva strogo individualizacijo ter zelo dobro poznavanje otrokovih okoliščin. Če gre še za dodatno motnjo, je treba upoštevati tudi specifične cilje, ki so navedeni pri drugih skupinah otrok s posebnimi potrebami (Karpljuk idr., 2013).

1.2.2 Slepí in slabovidni otroci

»Slepota in slabovidnost sta senzorni (čutni) motnji, ki vplivata na pojav drugotnih motenj, in sicer predvsem na treh področjih: komunikacija, orientacija in socializacija. Prav pomanjkanje gibanja in gibalnih izkušenj pri slepih in slabovidnih vodi do deformacij v telesni teži, slabih gibalnih sposobnosti, slabših funkcionalnih sposobnosti ter neestetske hoje. Slepim in slabovidnim osebam se izostrita predvsem sluh in tip, delno pa tudi voh« (Žnidaršič in Korče, 2010 str. 84). Slepota in slabovidnost sta veliki ovira pri izvajanju gibalnih nalog, ter pridobivanju informacij iz okolja in socialnih izkušenj. Ti otroci potrebujejo tudi veliko treninga samostojnega urejanja in orientacije, ter intenziven razvoj ostalih čutil (Kesič Dimic, 2010).

1.2.3 Gluhi in naglušni otroci

Gluhim in naglušnim otrokom predstavljajo težave razumevanje in uporaba govora, ter z njim povezane funkcije. Posredno imajo težave tudi z vključevanjem v socialno okolje. Najpomembnejši organ za sprejemanje informacij so oči. Izguba sluha se običajno porazdeli različno po slišnem spektru – običajno so visoke frekvence bolj prizadete od nizkih (Čas, Kastelic in Šter, 2003).

1.2.4 Otroci z govorno-jezikovnimi motnjami

Otroci z govorno-jezikovnimi motnjami imajo težave s komuniciranjem. Težave se pojavljajo pri govornem izražanju. Če je motnjo težka, lahko otrok uporablja nadomestno ali dopolnilno obliko komunikacije pri sporazumevanju z ljudmi okoli sebe (Kesič Dimic, 2010).

1.2.5 Gibalno ovirani otroci

Gibalno ovirani otroci imajo telesne motnje ali okvare, zaradi katerih se pojavijo težave pri hoji, uporabi rok in drugih gibalnih dejavnosti, ki jih izvajamo vsak dan (Kesič Dimic, 2010).

Najpogostejše bolezni, poškodbe ali obolenja, ki povzročijo gibalno oviranost, so (Vute, 1999):

- cerebralna paraliza,
- mišična in živčno-mišična obolenja,
- poškodbe hrbtenice,
- multipla skleroza,
- stanja po poškodbi glave,

- druge kronične bolezni in obolenja.

1.2.6 Dolgotrajno bolni otroci

Dolgotrajno bolni otroci so otroci z dolgotrajnimi oziroma kroničnimi boleznimi, ki jim preprečujejo normalno opravljanje šolskih obveznosti. Sem uvrščamo vse bolezni, ki ne minejo v 3 mesecih. Najpogostejše dolgotrajne bolezni so (Kesič Dimic, 2010):

- nevrološke bolezni (epilepsija),
- avtoimunske motnje,
- motnje prehranjevanja (anoreksija, bulimija, kompulzivno prenašanje),
- kardiološke, alergološke, onkološke motnje idr.

1.2.7 Otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja

Ti primanjkljaji se pogosto pojavljajo na področjih branja, pisanja, pravopisa in računanja. Za otroke s to motnjo je značilno, da so kljub normalnim zmožnostim v šoli podpovprečno uspešni. Vzrok za težave pogosto tiči v slabši fini motoriki, koordinaciji, komunikaciji, orientaciji, predstavljenosti, pomnjenju in mišljenju. Možna je tudi kratkotrajnejša pozornost, slabša zbranost pri delu in slabša socialno-čustvena kompetentnost (Kesič Dimic, 2010).

1.2.8 Otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami

To so otroci, katerih vedenje je neprimerno in se to obnašanje stalno ponavlja, ter povzroča velike težave pri socialni integraciji. Otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi motnjami lahko razvrstimo v pet kategorij (Kesič Dimic, 2010):

- hiperaktivni otroci,
- zlorabljeni otroci,
- različno emocionalno moteni otroci,
- otroci s spektrom avtističnih motenj,
- socialno neprilagojeni otroci.

1.3 Medpredmetno povezovanje

»Med načrtovanjem učnega dela, se je s kurikularno prenovo pojavilo tudi načrtovanje medpredmetnih povezav. Pomenijo povezovanje vsebin različnih predmetov in področij, pri čemer morajo biti cilji drugih predmetov jasno prepoznavni« (Zirnstein, 2008).

Medpredmetno povezovanje je pomembna značilnost sodobnega vzgojno-izobraževalnega procesa, kajti omogoča pridobivanje celovitega in kakovostnega znanja, poleg tega pa popestri posamezne predmete. Glavna pogoja za izvajanje medpredmetnih povezav sta ciljna naravnost in časovna odprtost novih učnih načrtov. Seveda to pomeni, da je učne cilje mogoče dosežati na različne načine in različno hitro, da lahko učitelji enake cilje uresničujejo z različnimi vsebinami in didaktičnimi pristopi (Mori, 2003).

Usmerjena športna dejavnost otrok s specifičnimi programi ne pomeni le sredstvo pospešenega gibalnega razvoja, temveč tudi spoznavnega, čustvenega in socialnega razvoja otroka. Zaradi težnje po celostnem razvoju otroka prihaja vedno bolj v ospredje potreba po medpodročnem povezovanju pri poučevanju otrok. Otroci spoznavajo in doživljajo športne dejavnosti predvsem z igro. In prav gibalna igra je lahko sredstvo, s katerim se otrok seznanja s prvimi značilnostmi in elementi glasbe (Videmšek, Drašler in Pišot, 2003).

Športna vzgoja je pomembno sredstvo za uresničevanje vzgojno-izobraževalnih ciljev, najbolj takrat, ko je integrirana v celoten vzgojno-izobraževalni proces. To pomeni, da skušamo področje gibanja medpodročno povezovati. Takšno povezovanje omogoča uresničevanje splošnih ciljev področja gibanja na eni strani, po drugi strani pa uresničevanje ciljev drugih področij (Zirnstein, 2008).

Med vsemi medpredmetnimi povezavami je najtesnejša in najpogostejša povezava med športnim in glasbenim področjem. Obe področji lahko uporabimo za izražanje, sproščanje, prenašanje idej in občutij, ki dozorevajo v otrocih. Če se osredotočimo na plesne aktivnosti, kmalu ugotovimo, da jih je večina neposredno povezanih z glasbo. Glasbo lahko vključimo v katerikoli del ure športne dejavnosti – je dobro sredstvo za motivacijo otrok pri ogrevanju v pripravljalnem delu, lahko nam služi kot popestritev v glavnem delu in umiritev v zaključnem delu. Glede na značilnosti aktivnosti, potrebujemo pravi izbor glasbe (Planinšec, 2000).

Proces učenja pri določenem predmetu lahko postane učinkovitejši, če pri tem vključujemo vsebine drugega predmeta in to predvsem v fazah izpopolnjevanja, utrjevanja in uporabljanja znanja. To potrjujejo spoznanja nekaterih raziskav, v katerih se je izkazalo, da proces učenja nekaterih teoretičnih in praktičnih vsebin drugih predmetov poteka učinkoviteje z gibalnimi aktivnostmi kot pa s tradicionalnimi metodami (Planinšec, 2000).

Planinšec (2000) v svojem prispevku pravi, da se medpredmetne povezave uporabljajo takrat, ko v procesu učenja za to obstajajo razlogi in primerne možnosti. Le-teh pa je za povezave športne vzgoje z drugimi področji veliko. Nekaj jih je nakazanih v Kurikulu za vrtce (1999).

1.4 Razvoj gibalnih sposobnosti otrok

Gibalna dejavnost krepi duha in zdravje. Prav tako veliko pripomore k boljši umski storilnosti in boljšemu duševnemu zdravju. Zato je tudi pri otrocih s posebnimi potrebami še kako pomembno, da začnemo gibalno dejavnost in udejstvovanje na različnih področjih kar se da zgodaj in da vzdržujemo primerno stanje. Prav zaradi svojih posebnih potreb potrebujejo ti otroci še več ukvarjanja, motivacije, dotika, bližine in ljubezni, da si pridobijo samozavest in ohranijo primerno telesno moč in gibljivost, ter razvijejo svoj pravi potencial (Košir, 2010).

»Vsi otroci ne rastejo in se ne razvijajo enako, zato lahko vidimo razlike v njihovem gibalnem razvoju. Te razlike so odvisne od razvoja inteligentnosti, od zdravstvenega stanja otroka in tudi od vadbe« (Videmšek, Berdajs in Karpljuk, 2003, str. 17).

Gibalno učenje je proces prilagajanja gibalnega mehanizma za natančno izvedbo nekega gibanja. Rezultat gibalnega učenja so gibalne spretnosti, ki jih pojmuje kot z učenjem pridobljene osnove za pravilno izvedbo gibalne aktivnosti. Gibalne spretnosti delimo v dve pojavni obliki. Gibalne spretnosti zaprtega tipa so gibanja, ki so zaradi konstantnih zunanjih razmer stabilna in razmeroma malo spremenljiva (elementi tehnike pri dvoranskih individualnih športih – športna gimnastika, plavanje, hitrostno drsanje ipd.). Gibalne spretnosti odprtega tipa pa so gibanja, ki so zaradi nestalnih pogojev okolja zelo spremenljiva in zato v svoji izvedbi zahtevajo veliko širine in prilagodljivosti (elementi športov, ki se izvajajo v naravi ali skupinah, katerih izvedba se mora prilagajati spremenljivim zunanjim razmeram: kajak, alpsko smučanje, prosto plezanje, košarka ipd.) (Pistotnik, Pinter in Dolenc, 2002).

Predšolsko obdobje je obdobje temeljnega gibalnega razvoja. V prvih letih življenja otrok stalno črpa informacije iz okolja. To obdobje ima močan vpliv na razvoj otrokove osebnosti. Strokovnjaki so ugotovili, da vsega, kar otrok zamudi v zgodnjem otroštvu, kasneje več ne more v celoti nadoknaditi, ali pa za to potrebuje veliko več časa. Otrokove gibalne dejavnosti v prvih letih življenja so podlaga za kasnejše športne aktivnosti, poleg tega pa vplivajo tudi na razvoj in oblikovanje vrste njegovih sposobnosti, lastnosti, zmožnosti in značilnosti (Videmšek, Strah in Stančević, 2001).

Otroka določa okolje, ter njegova aktivna in pasivna vloga v njem. Strokovnjaki ugotavljajo, da otrok v prvih letih življenja še ni na takšni kognitivni stopnji, da bi lahko brez akcije gibanja kvalitetno napredoval (Bertoncelj, Vasle, Pivec, Sešek in Sevčnikar, 2000).

Otrokovo doživljanje in dožemanje sveta temelji na informacijah, ki izvirajo iz njegovega telesa, zaznavanja okolja, izkušenj, ki jih pridobi z gibalnimi dejavnostmi in gibalno ustvarjalnostjo v različnih situacijah (Videmšek idr., 2003).

V prvih letih življenja poteka razvoj od naravnih oblik gibanja do celostnih, usklajenih in zahtevnejših športnih dejavnosti v povezavi z zorenjem, učenjem in posameznikovo lastno voljno aktivnostjo. V predšolskem obdobju otrok pridobiva najrazličnejše izkušnje predvsem z igro (Videmšek, Visinski, 2001).

Obvladanje naravnih oblik gibanja ima širši življenjski pomen, saj se z njihovo pomočjo ne razvijamo le osnov za športno rast posameznika, temveč so tudi življenjsko uporabna gibanja, s katerimi se dviguje kakovost življenja (Pistotnik idr., 2002).

»Z gibanjem otrok zaznava in odkriva svoje telo, preizkuša, kaj telo zmore, doživlja veselje in ponos ob razvijajočih se sposobnostih in spretnostih ter gradi zaupanje vase. Hkrati gibanje daje otroku občutek ugodja, varnosti, veselja, torej dobrega počutja. Z gibanjem raziskuje, spoznava in dojema svet okrog sebe. V gibalnih dejavnostih je telo izhodiščna točka za presojo položaja, smeri, razmerja do drugih: z gibanjem otrok razvija občutek za ritem in hitrost ter dojema prostor in čas« (Videmšek idr., 2003, str. 14).

»Že v prvih gibalnih poskusih, ko se otrok uči plaziti in hoditi, je njegov intelektualni razvoj povezan z gibalnim. Kdor prej shodi, prej ustvari prostor okoli sebe, spoznava okolico in ima čim več možnosti za sporazumevanje« (Videmšek idr., 2003).

Gibalni in funkcionalni razvoj vpliva tudi na otrokove spoznavne, socialne in čustvene sposobnosti in lastnosti. V primeru, da otrokova potreba po gibanju ni zadovoljena, se kažejo posledice, kot so nemirnost, nespečnost, neprimerno vedenje ali celo agresija. Z različnimi aktivnostmi lahko otrok ohranja in krepi zdravje, razvija svojo igro ter postane bolj samozavesten (Videmšek, Tomazini in Grojzdek, 2007).

Gibalne dejavnosti so zelo pomembne za zdrav razvoj otroka, saj z njimi raziskuje svet in se uči. Pridobi si sposobnosti za preživetje, obvladovanje prostora, interakcijo z okoljem, športno udejstvovanje ter telesno ustvarjanje. Brez dvoma so pogoj za kvaliteten telesni in psihični razvoj, ter zdravje.

1.5 Gibalne sposobnosti otrok s posebnimi potrebami

Razlike v razvoju gibalnih sposobnosti otrok zasledimo že pri zdravi populaciji. Ker gibalne sposobnosti niso prirojene v enaki meri (razlikujejo se po dedni zasnovi), to povzroča neenakosti v razvoju otrok (Pistotnik idr., 2002).

»Vsi otroci ne rastejo in se ne razvijajo enako, zato se tudi v njihovem gibalnem razvoju pojavljajo razlike. Razlike v razvoju otrok so odvisne predvsem od hitrosti razvoja živčnega sistema (inteligenca), njihovega zdravstvenega stanja in tudi vadbe« (Pistotnik idr., 2002, str. 26).

»Pri otrocih z motnjo v telesnem in duševnem razvoju poteka gibalni razvoj nekoliko drugače. Tako kot pri večini ostalih področij (socialno, čustveno, intelektualno), poteka veliko počasneje in nepovezano in tudi ne pri vseh otrocih do enake stopnje. Zato nikdar ne moremo z gotovostjo trditi, ali je otrok že dosegel najvišjo možno stopnjo (gibalnega) razvoja glede na stopnjo umske, socialne in čustvene sposobnosti. Velikokrat občutek, da je otrok že dosegel svoj najvišji nivo, ni pravi. Po letu ali dveh nespremenjenega stanja se lahko pokaže, da je otrok vendarle sposoben še napredovati na vseh področjih« (Vidovič, Srebot, Cerar in Markun Puhan, 2003, str. 19).

Pri otrocih s posebnimi potrebami je gibalna motnja katerokoli gibalno neskladje, nastalo zaradi možganske poškodbe. Gibalni razvoj je odvisen od zorenja živčnega sistema, kosti, mišičnih struktur, spremembe telesnih proporcev, priložnosti za učenje koordiniranja skupine mišic. V prvih dneh življenja dotiki najbolj pospešujejo otrokov duševni razvoj. Ravno otrokom z motnjo dotikov najpogosteje manjka (Usenik, 2009).

»Športna aktivnost otrok s posebnimi potrebami poteka po Sloveniji za predšolske otroke v vrtcih, kasneje pa glede na naravo primanjkljaja in motnje v šolah in zavodih, ki nudijo vzgojo in izobraževanje otrokom s posebnimi potrebami s prilagojenimi programi in ustrezno strokovno pomočjo. Vsi ti zavodi in šole so organizirani in delujejo tako, da imajo otroci, vključeni glede na različne primanjkljaje in motnje, dostop do primernih učnih programov« (Burian, 2000, str. 510).

Strokovnjaki ugotavljajo, da ni dovolj, da otrok gibanje le osvoji. Pomembno je, da ga velikokrat ponovi in utrjuje. Za avtomatizacijo preprostega gibanja je potrebnih nekaj tisoč ponovitev. Pri bolj zapletenih gibanjih se to število še zelo poveča. Pri otrocih z

motnjo v telesnem in duševnem razvoju pa je to število še nekajkrat večje. Mnogi avtomatizacije nekaterih gibanj nikoli niti ne dosežejo. Vse dejavnosti na področju gibanja so prilagojene sposobnostim otroka (Vidovič, Srebot, Cerar in Markun Puhan, 2003).

Otrok s posebnimi potrebami je sposoben učenja in napredka na vseh razvojnih področjih, zato naj bo dejaven na vseh področjih življenja. Zato se splošni cilji predšolske vzgoje otrok s posebnimi potrebami ne razlikujejo od ciljev vzgoje otrok brez težav v razvoju (Karpljuk, 2013).

Vsi cilji in primeri dejavnosti šestih področij dejavnosti Kurikuluma za vrtce (gibanje, jezik, umetnost, družba, narava, matematika) veljajo tudi v prilagojenem programu za predšolske otroke. Izvedbeni kurikulum pomeni praktično izpeljavo ciljev kurikuluma s specialno-pedagoškimi metodami in oblikami dela, ob upoštevanju posebnih potreb otrok, ki so usmerjeni v prilagojen program za predšolske otroke (Navodila h kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami, 2003).

Sledimo naslednjim globalnim ciljem (Kurikulum za vrtce, 1999):

- omogočanje in spodbujanje gibalne dejavnosti otrok;
- zavedanje lastnega telesa in doživljanje ugodja v gibanju;
- omogočanje otrokom, da spoznajo svoje gibalne sposobnosti;
- razvijanje gibalnih sposobnosti;
- pridobivanje zaupanja v svoje telo in njegove gibalne sposobnosti;
- usvajanje osnovnih gibalnih konceptov;
- spoznavanje in osvajanje osnovnih prvin različnih športnih zvrst;
- spoznavanje pomena sodelovanja ter spoštovanja in upoštevanja različnosti.

»Delo z otrokom s posebnimi potrebami zahteva specifične pristope, ki izhajajo iz otrokovih sposobnosti in potreb. Motnja z vsemi posledicami je le ena od značilnosti otroka, ki jih moramo odrasli prepoznati in upoštevati pri načrtovanju in izvajanju vzgojnega dela« (Navodila h kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami, 2003).

1.6 Gibanje in učenje

Učenje z gibanjem ni samo pridobivanje gibalnih spretnosti in razvijanje gibalnih sposobnosti. V povezavi z vsemi vzgojnimi področji z gibanjem spodbujamo učenčev emocionalni, intelektualni in socialni razvoj. Z gibalnimi dejavnostmi razvija naslednje psihične funkcije in sposobnosti (Koban Dobnik, 2005):

- gibalne sposobnosti: koordinacijo, hitrost, moč, gibljivost in natančnost;
- samozavedanje: pridobivanje podobe o sebi, zavedanje telesa;
- zavedanje prostora in časa;
- govor;
- zaznavanje oblik, gibanj, dogajanj v okolju, senzibilnost za dogajanje v socialnem okolju;
- višje spoznavne funkcije: pomnjenje, predstavljanje, domišljija,
- ustvarjalnost;

- čustveno in socialno prilagojenost.

1.7 Glasba

Glasba je oblika umetnosti in kulturne aktivnosti, katere medij sta zvok in tišina. Glavni elementi so višina tonov (melodija, harmonija), ritem (tempo), dinamika (glasnost), ter barva zvoka in tekstura. Glasba je zelo raznolika. Izvaja se jo z najrazličnejšimi inštrumenti in pevskimi tehnikami, ki sežejo od opernega petja do repanja. Poznamo izključno inštrumentalna dela. Prav tako izključno vokalna. Veliko je tudi glasbe, ki združuje petje in inštrumente. V mnogih kulturah igra glasba pomembno vlogo v načinu življenja ljudi, saj je ključna pri religijskih ritualih, pri različnih praznovanjih prehoda v zrelejše obdobje (matura, poroka...), socialnih dogodkih ter pri drugih kulturnih dejavnostih (Music, 2016).

Glasba ni samo nekaj prijetnega, kar poslušamo, temveč je, nasprotno, globoko zakoreninjena v človeški kulturi. Tako kot ne obstajala kultura brez jezika, prav tako ne obstajala kultura brez glasbe. Glasba je prežeta s človeškimi vrednotami in našim pojmovanjem dobrega in slabega. Glasba se ne zgodi kar tako, temveč jo oblikujemo in tolmačimo mi. Ljudje z njeno pomočjo razmišljajo, se odločajo, kdo so, ter se izražajo (Cook, 2009).

Temeljni cilj glasbene vzgoje je omogočiti otroku doživljanje glasbe, zbudati veselje in sproščenost v življenju in vplivati na razvoj čustev (Koban Dobnik, 2005).

1.8 Glasba v otrokovem razvoju

Pri glasbenih dejavnostih, pa naj bo to petje ali pa samo poslušanje glasbe, so otroci velikokrat tudi telesno aktivni. Tako da glasba pozitivno vpliva tudi na gibalno aktivnost, telesni razvoj, gibčnost in spretnost.

Kot pomemben sestavni del estetske in umetnostne vzgoje zagotavlja glasbena vzgoja dobre temelje za skladen in uravnotežen osebni razvoj. Glasbene dejavnosti predstavljajo samostojno glasbeno izražanje, vzbujajo veselje do zvoka, igre, gibanja, razvijajo splošne sposobnosti zaznavanja, pozornosti, gibalne spretnosti, jezikovno komunikacijo, socialno vedenje. S poslušanjem, izvajanjem in ustvarjanjem glasbe vplivamo na otrokov čustveni, socialni, spoznavni in gibalni razvoj (Kroflič idr., 2001).

Kurikulum za vrtce (1999) spodbuja otrokovo udejstvovanje, ne le v glasbi, temveč v vseh umetnostnih zvrsteh. Na ta način otrok ustvarja in izumlja ter oblikuje svoj občutek za estetiko in lepoto. Pri ustvarjalnem delu pa potrebuje za svoje izražanje svobodo, razumevanje in spoštovanje njegovih značilnosti, lastnosti in razvojne stopnje. Le tako je lahko otrok izviren, neposreden in drugačen. Otroka je treba spodbujati k čim večji ustvarjalnosti na vseh področjih umetnosti. Otrok skozi umetnost lažje predstavi svoje skrita čustva, izrazi mnenje o osebi, dogodku ali stvari in neverbalno komunicira z okoljem, kar je še posebno pomembno v obdobju, ko je otrokovo besedišče še skromno.

»Ustvarjalne gibalne dejavnosti olajšujejo komunikacijo vsem otrokom, ne glede na njihovo različnost, saj z njimi zadovoljujejo osnovne potrebe po stikih, gibanju in za človeka značilno potrebo po ustvarjanju. Delo v majhnih skupinah omogoča, da otrok zadovoljuje potrebo po druženju, po pripadnosti skupini, po varnosti v majhni skupini, po uveljavljanju v majhni skupini in pod njenim okriljem tudi po uveljavljanju v večji skupini – razredu. V njej ima otrok glede na svoje posebnosti možnost sprostitve psihične in telesne napetosti na konstruktiven način, prav tako tudi možnost konstruktivnega zbiranja in usmerjanja svoje energije v ustvarjalnem gibalnem procesu. Gibalne ustvarjalne dejavnosti olajšujejo proces samouresničevanja« (Tušak, Strel, Mišigoj-Duraković idr., 2003, str. 12).

1.9 Ples

Ples je vrsta izražanja, umetnosti in zabave. Je govorica telesa, ki se izraža skozi ritem glasbe. Je umetnost in hkrati šport. Nekoč je bil ples vezan na religijo in njene običaje, skozi čas pa je postal tudi oblika zabave najprej manjših skupin, kasneje pa je postal ples pogost način preživljanja časa velikih množic. Ples ima lahko različne namene. Lahko gre za umetniški ples, rekreativni ples, balet, dvorni ples, ljudski ples, obredni ples... V 20. in 21. stoletju je nastalo zelo veliko plesnih zvrsti. Množico plesnih oblik delimo v naslednje skupine: standardni plesi, latinsko-ameriški plesi, družabni plesi, folklorni plesi, disco plesi, orientalski plesi... Najbolj običajen je ples v paru, lahko se pleše tudi »solo«, ali pa v skupini (Dance, 2016).

Ples je od nekdaj prvina kakovosti življenja in s tem vrednota, ki naj bi bila lastna vsakemu izmed nas. V plesu se razvija neprekosljiva vzajemnost psihičnega in telesnega (Zagorc, 2001).

Ples je aktivnosti, pri kateri se človek vsestransko izobražuje in razvija, zato je zelo primeren za otroke, ker jih poleg rekreacije vpelje v svet glasbe, čustev in kulture (Kesič, 2000).

Zagorc (1995) ugotavlja, da ima večina otrok prirojeno sposobnost za zaznavanje ritma. Otrok se samodejno enakomerno prestopa, ziblje, zamahuje ipd. po ritmu. So tudi otroci, ki ritem zaznavajo slabše in mu ne znajo slediti.

»Z različnimi plesnimi igrkami se otrok postopoma zaveda lastnega telesa, razvija ustvarjalnost in domišljijo, povezuje gibanje z elementi časa, ritma in prostora, razvija koordinacijo gibanja celega telesa« (Videmšek, Stančević in Sušnik, 2006, str. 78).

Spoznavanje lastnega telesa je pogoj za učinkovito in zadovoljujoče ravnanje z njim. S plesom se otrok bolje zave svojega telesa in raznovrstnosti svojega gibanja, časa in prostora ter različnih možnosti za izrabo svoje energije. Nekateri otroci in mladostniki lahko najdejo v plesu posebno zadovoljstvo, saj jim ples pomaga osvoboditi svoja čustva in občutke, ki jih drugače ne bi mogli izraziti (Kesič, 2000).

Med plesne smotre štejemo (Kesič, 2000):

- gibalni smoter: zadovoljitev potrebe po gibanju;
- gibalni in fiziološki smoter: razvijanje koordinacije in orientacije v prostoru, hitrosti, ravnotežja, natančnosti, moči, gibljivosti in aerobne vzdržljivosti;

- plesni smoter: razvijanje gibalne ustvarjalnosti, najdenje svojega plesnega izraza in naravnosti gibanja;
- estetski smoter: razvijanje estetske tenkočutnosti in umetniške ustvarjalnosti;
- intelektualni smoter: razvijanje posluha in umske sposobnosti z gibanjem;
- razvedrilni smoter: zadovoljitev potreb po razvedrilu in igri;
- socialni smoter: uveljavitev v skupini in kot posameznik, prilagajanje soplesalcu in kulturno izražanje.

1.10 Predmet, problem in namen dela

Sistem izobraževanja v državi temelji na načelih enakih možnosti. Spoštovati moramo enakovrednost v vzgoji in izobraževanju, ter svobodo do možnosti izbire (Krek in Metljak, 2011).

Po Konvenciji o otrokovih pravicah in po opredelitvi iz Ustave Republike Slovenije država zagotavlja enake možnosti za optimalen razvoj vseh, ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost, telesno in duševno konstitucijo.

Vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami temeljita na naslednjih ciljih in načelih (Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, 2000):

- enake možnosti s hkratnim upoštevanjem različnosti otrok;
- ohranjanje ravnotežja med različnimi vidiki otrokovega telesnega in duševnega razvoja;
- vključevanje staršev v proces vzgoje in izobraževanja;
- zagotovitev ustreznih pogojev, ki omogočajo optimalen razvoj posameznega otroka;
- pravočasna usmeritev v ustrezen program vzgoje in izobraževanja;
- organizacija vzgoje in izobraževanja čim bližje kraju bivanja;
- celovitosti in kompleksnosti vzgoje in izobraževanja;
- individualizirani pristop;
- kontinuiranost programov vzgoje in izobraževanja;
- interdisciplinarnost.

Vsak otrok ima edinstvene značajske poteze. Tako starši kot učitelji naj bi v otroku prepoznali in razvijali njegove sposobnosti. V pedagoškem procesu naj bi se otoka obravnavalo celostno. Pri tem služi v izvrstno pomoč povezovanje različnih predmetnih področij. Povezovanje vsebin pomaga otroku iz različnih področij sestaviti smiselno celoto. Skozi raznovrstne povezave otrok bolje in hitreje osvoji določeno znanje.

Nekateri otroci stvari lažje razumejo s pomočjo gibanja, drugi s pomočjo glasbe in nekateri se učijo učinkoviteje z drugimi sredstvi. Glasbeno učenje se povezuje med drugim tudi z logično-matematično, jezikovno, prostorsko in telesno-gibalno inteligenco (Zirnstein, 2008).

Naloga gibalnih dejavnosti ni le razvijanje otrokovih funkcionalnih in gibalnih sposobnosti. Skozi različne naloge se otroci naučijo tudi druge vsebine v

prepletenosti z gibom, ter pridobivajo pozitivne vedenjske vzorce. Gibanje jim predstavlja veselje, saj je potreba po gibanju ena izmed osnovnih otrokovih potreb (Zirnstein, 2008).

V CUDV Draga imajo pestro izbiro športnih in glasbenih dejavnosti, ki se jih lahko otroci udeležujejo. Raziskali bomo, katere športne aktivnosti povezane z glasbo se izvajajo v zavodu, in ugotovili, kako aktivnosti potekajo, ter kakšen vpliv imajo na otroke.

1.11 Cilji

Cilj diplomskega dela je predstaviti gibalne dejavnosti otrok s posebnimi potrebami v povezavi z glasbo. Spoznali bomo, kako aktivnosti potekajo in kakšen vpliv imajo na otroke.

Diplomsko delo bo v pomoč vsem, ki se bodo kadarkoli ukvarjali z otroki z motnjo v duševnem razvoju in bo marsikomu olajšalo delo pri izbiri primernih aktivnosti za otroke.

2 JEDRO

Z glasbenimi dejavnostmi lahko vplivamo na telesni razvoj in spodbujamo gibanje. Gibi postanejo bolj urejeni in sproščeni, pravilnejši in skladnejši. Pri glasbenih igrah se razvijajo osnovni gibi, hoja, tek ter pravilna drža. Krepimo tudi mišičevje in organizem v celoti.

Igranje glasbenih inštrumentov je tudi dobra gibalna vaja. Pri tem se razvijata predvsem fina motorika in vizualno-gibalna koordinacija. V našem primeru pride v poštev predvsem igranje na zvonček, tapkanje z dlanjo po bobnu, igranje s palčkami po različnih tolkalih...

Gibalne spretnosti lahko spodbujamo s pesmicami, kakor so na primer Abraham 'ma sedem sinov, Ko si srečen... Ob petju so udeleženi gibalno aktivni (ploskajo, skačejo, korakajo, tleskajo s prsti, različna gibanja...). Hkrati se razvija tudi občutek za svojo osebnost, domišljija, izvirnost in ustvarjalnost.

2.1 Gibalne dejavnosti

Gibalne dejavnosti v učno – vzgojnem procesu se delijo na štiri osnovne skupine, ki se med seboj prepletajo in dopolnjujejo. Omenjene dejavnosti so (Kroflič, 1999):

- Gibalne in rajalne igre: se vežejo predvsem na športno in glasbeno vzgojo in so bolj ali manj tradicionalna vsebina teh vzgojnih področij, seveda pa jih lahko vključimo tudi v druga predmetna področja. Te vrste iger imajo velik socializacijski pomen za otroke, saj se ob dogovorjenih pravilih igre ter skozi prostorsko in gibalno obliko vključujejo v skupino, pri tem pa verbalno (govor, petje) in neverbalno (gibalno, telesno) komunicirajo.
- Pantomima: pri tem gre posnemanje različnih dogajanj in zahteva pozorno opazovanje, ustvarjanje mentalne slike, usklajevanje gibanja. V gledalcu pa nastajajo miselne slike, ki so posledica pozornega opazovanja in ponotranjenja zaznanih gibalnih struktur. Pri tem je pomembno gledalčevo in izvajalčevo ubesedenje doživljanja in razlaga zamisli. Pantomimo lahko vključimo v različne vsebine pri spoznavanju okolja, pouku jezika in tudi drugih učno – vzgojnih področjih.
- Spontane in usmerjene igre z vlogami, gibno, plesno in govorno dramatiziranje: so dejavnosti, pri katerih otroci celostno udeležujejo različne realistične in domišljijske vsebine z gibalno in besedno dejavnostjo. Plesno izražanje, ustvarjanje in sporočanje otrokom omogoča oblikovanje gibanja ob različnih vsebinskih in predmetnih spodbudah, kot so: glasba, likovna umetnost, ples, predmeti iz spoznavanja okolja...
- Gibalne didaktične igre: so igre, s katerimi otroci ob besedni in nebesedni komunikaciji pridobivajo in utrjujejo znanje ter razvijajo določene miselno-gibalne, socialne in intelektualne sposobnosti in spretnosti. Za te dejavnosti je značilno močno doživljanje ter individualno in še posebej skupinsko ustvarjanje z interakcijo ob spontani in namenski besedni in nebesedni komunikaciji.

2.2 Gibalno plesne dejavnosti

Dober način za otrokovo izražanje in razvijanje gibalnih sposobnosti so različne plesne igre, ki pripomorejo h koordinaciji rok, nog in celega telesa ter k zavedanju prostora, hkrati pa otrok z gibanjem sporoča svoja čustva, počutje, doživetja in razvija ustvarjalnost (Videmšek in (Kovač, 2001).

Primeri izvajanja »Plesnih iger« (Videmšek in Kovač, 2001):

- POSNEMANJE IN POVZEMANJE RAZLIČNIH GIBANJ IN ŽIVLJENJSKIH SITUACIJ: otrok se gibalno izraža in ustvarja na podlagi različnih spodbud; glasbe, petja, igranja na instrumente, zgodbe.
- BIBARIJE: so gibalne igre, ki izhajajo iz ljudskih otroških igrice. Otrok posluša glas, opazuje mimiko in gibanje odraslega, čuti dotik.
- RAJALNE IGRE: se ločijo na ljudske rajalne in ustvarjalne rajalne igre.
- PLESNA DRAMATIZACIJA IN UPRIZARJANJE: To je plesna igra, ki jo otroci izvajajo samostojno ali usmerjeno.
- LJUDSKI IN DRUŽABNI PLES, LJUDSKE IN DRUŽABNE PLESNE IGRE: Vnaprej oblikovane dejavnosti, kjer ima otrok le vlogo izvajalca. So prijetna popestritev.

»Ritmične igre otroka izredno prevzamejo in veselje, ki ga otrok ob tem kaže, dokazuje, da ritem in gibanje izzivata v njem čustvena doživetja in raznovrstna ugodja« (Zagorc, 1995, str. 44).

Plesne igre so dejavnosti, ki jih lahko otroci s težavami na področju gibanja izvajajo brez večjih težav. To so (Filipčič, 2012):

- gibanje s posameznimi deli telesa ali celotnim telesom (nihanja, valovanja, kroženja);
- ob glasbeni ali ritmični spremljavi: posnemanje predmetov, živali, rastlin, pravljичnih junakov;
- gibanja z izražanjem svojih notranjih občutkov, razpoloženj, z različnimi zvrstmi glasbe, različnimi predmeti, drobnim orodjem;
- interpretacija različnih enostavnih ritmov s ploskanjem in preprostim gibanjem;
- izvajanje otroških plesov (rajalne, plesne igre);
- izvajanje vaj sproščanja z dihalnimi vajami;
- izvajanje preprostih ljudskih plesov.

2.3 Primeri pesmi za spodbujanje gibalnega razvoja

Pozdrav

Glasba: Irena Stegar

Besedilo: Irena Stegar

Vsako glasbeno srečanje začnemo s pojočim pozdravom. Vsakega udeleženca posebej pozdravimo z njegovim imenom. Vsakič ko zapojemo prvi del pesmi, imenovanega še enkrat vprašamo kako je. Njegov odgovor vključimo v drugi del pesmi. Če Tina odgovori, da je super, zapojemo: Tina je super. Če pa reče, da je žalostna, zapojemo: Tina je žalostna, ojoj, ojoj, joj, joj (Bužan, 2002).

Cilj: pozdrav, predstavitev.

Metoda: petje, pripovedovanje.

Oblika: individualna ali skupinska.

Pripomočki: klavir.

Slovo

Glasba: Irena Stegar

Besedilo: Dolores Turičnik

Ta pesem je primerna za zaključek vsakega glasbenega srečanja. Ker je kratka jo lahko zapojemo tudi vsakemu udeležencu posebej, tako da vstavimo vanj njegovo

ime. Če je skupina prevelika, zapojemo samo drugo kitico. Vsakemu posamezniku lahko damo roko, kakor zahteva besedilo pesmi (Bužan, 2002).

Cilj: poslovitev.

Metoda: petje, dramatizacija.

Oblika: individualna ali skupinska.

Pripomoček: klavir.

Zvonček

Priredba: Irena Stergar

Cin, cin, kdo bo do - bil, lep zvon - ček bo do bil.

Cin, cin, kdo bo do - bil, lep zvon - ček bo do - bil.

Cin - gel, cin - gel, cin, cin - gel, cin - gel, cin, Jan - ko zvon - ček zdaj i - ma.

Udeleženi sedijo v krogu in si predajajo zvonček na vrvici, zavezani v zanko. Držijo samo vrvico. Ko odpojemo prvi del pesmi, se ustavimo. Tisti, ki ima tisti trenutek zvonček, naj z zvončkljanjem spremlja drugi del pesmi (Bužan, 2002).

Cilj: razvijanje pozornosti, igranje na inštrument (zvonček)

Metoda: petje, igranje na inštrument, vodenje.

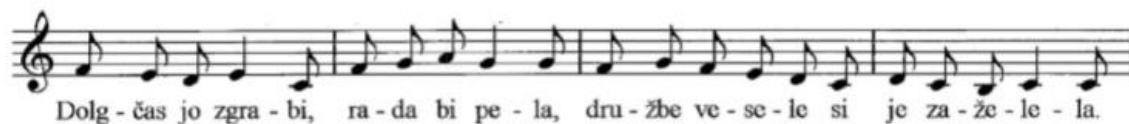
Oblika: individualna ali skupinska.

Pripomoček: vrvica in zvonček.

Palčke

Glasba: Rihard Lebar

Besedilo: Dolores Turičnik

Postavimo se okoli lesenega obroča in v vsaki roki držimo eno paličico. Ob petju s paličicam udarjamo po obroču. Med prvo kitico igramo po obroču z eno paličico, v drugi kitici z drugo, v tretji pa z obema. Če kdo tega ne zmore lahko samo drži obroč in čuti vibracije in prek tega spremlja pesem (Bužan, 2002).

Cilj: spoznavanje paličic, socializacija, gibalna spretnost.

Metoda: igranje na inštrument, petje.

Oblika: skupinska.

Pripomočki: lesen obroč in lesene palčke.

Kitajček

Priredba: Irena Stergar

Maj - hen Ki taj - ček Čin Čan Čon, kam greš s_svo - jim din, dan, don?
Bo - mo i - gra - li na ksi - lo - fon - ček, le - pe me - lo di - je din, dan, don.

Improvizacija

The musical score is written on a single treble clef staff in 4/4 time. It consists of three lines of music. The first line contains the melody for the first two lines of lyrics. The second line contains the melody for the next two lines of lyrics. The third line is labeled 'Improvizacija' and shows a melodic phrase that ends with a sharp sign (#) on the second line of the staff.

Prvi del pesmi zapojemo vsi, drugi del pa je improvizirano igranje na ksilofonske ploščice, ki so prirejene v pentatonični lestvici. Tako da razporedimo le ploščice s toni: a, h, d, e, fis. Na katerokoli ploščico bodo udarili bo zvenelo harmonično (Bužan, 2002).

Cilj: spoznavanje, poimenovanje in igranje na inštrument ksilofon.

Metoda: petje, igranje na inštrumente.

Oblika: skupinska ali individualna.

Pripomočki: ksilofoni ali metalofoni, palice ali tolkači za udarjanje po ploščicah.

Zvon zvon

Priredba: Irena Stergar

Cin - gel, cin - gel, cong, za - po - je zvon - ček,
cin - gel, cin - gel, cong, An - drej zvo - ni.
Cin - gel, cin - gel, cin - gel, cong, cin - gel, cin - gel, cin - gel, cong,
po - slu - šaj - te, zvon zvo - ni.

The musical score is written on a single treble clef staff in 3/4 time. It consists of four lines of music. The first line contains the melody for the first line of lyrics. The second line contains the melody for the second line of lyrics. The third line contains the melody for the third line of lyrics. The fourth line contains the melody for the fourth line of lyrics, which includes a long note with a slur underneath it.

Na začetku pustimo udeležencu, da se po svoje igra z zvončkom. Nato mu zapojemo pesem in ga poskusimo naučiti, da jo bo zapel še sam. Nato ga poskusimo navaditi, da bo igral le med »Cingel, cingel, cong« (Bužan, 2002).

Cilj: Igranje na zvonček (pravilen prijem zvončka), razvijanje pozornosti.

Metoda: petje, vodenje, igranje na inštrument, poslušanje glasbe.

Oblika: individualna ali skupinska.

Pripomoček: zvonček.

Boben igramo

Glasba: Irena Stergar

Besedilo: Irena Stergar

The musical score is written on five staves. The first four staves contain a vocal melody with lyrics in Slovenian. The lyrics are: "Bo - ben i - gra - mo, rom, pom, pom, bo ben i - gra - mo, rom, pom, pom. Rom, pom, pom, pom, pom, pom, rom, pom, pom, rom, pom, pom, pom, pom, pom, rom, pom, pom. Bo - ben i - gra - mo, rom, pom, pom." The fifth and sixth staves are labeled "Instrumentalni del" and contain a rhythmic melody without lyrics.

Sodelujočim razdelimo različne bobne in jim rečemo naj preizkusijo njihov zvok. Nato z bobnom spremljajo pesem. Sposobnejši se lahko naučijo tudi besedilo. Manj spretni naj igrajo celo pesem, spretnejši pa le na besede »rom – pom – pom«. V drugem delu pesmi naj z nogami topotajo v ritmu melodije in ne igrajo na boben. Manj sposobni tolčejo po bobnu z rokami, bolj sposobni pa z paličicami ali s tolkači (Bužan, 2002).

Cilj: razvijanje pozornosti, igranje na inštrument – boben, razvijanje fine motorike in koordinacije.

Metoda: petje, igranje na inštrument, poslušanje glasbe.

Oblika: individualna ali skupinska.

Pripomočki: Bobni palice in tolkači.

Slon in miška

Priredba: Irena Stergar

Počasi

Ta ko gre ve - lik slon, ta - ko gre ve - lik slon, ta -

ko gre ve - lik slon, ta - ko gre slon.

Hitro

In zdaj sem pa miš - ka, zdaj sem pa miš - ka,

zdaj sem pa miš - ka, miš - ka maj - ce - na.

S to pesmico navajamo otroka na hitro in počasno gibanje. Pokažemo, kako hodi slon in kako miška. Najprej hodimo skupaj, potem naj poskusi še vsak sam. Če otrok ne more hoditi naj posnema gibanje živali z gornjim delom telesa. Manjše in manj sposobne otroke nosimo ali pa jih sede držimo v naročju ter se z njimi hitreje ali počasneje gibljemo v ritmu pesmi (Bužan, 2002).

Cilj: Razločevanje pojmov – počasi, hitro, gibanje.

Metoda: gibanje ob glasbi, petje, dramatizacija.

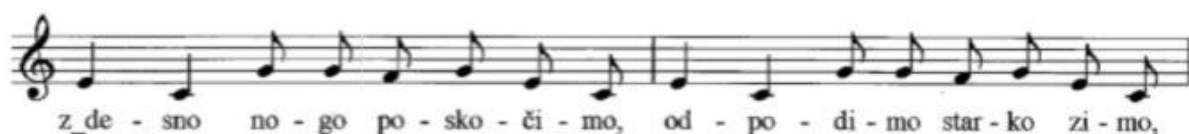
Oblika: individualna ali skupinska.

Pripomočki: slike ali lutke slona in miške.

Rajanje

Glasba: Karol Pahor

Besedilo: France Bevk

Udeleženci plešejo v krogu in ponazarjajo besedilo pesmi. Poudarjamo besedi desno in levo. Lahko se vrtimo izmenično v levo in desno smer (Bužan, 2002).

Cilj: druženje, sodelovanje v skupini, razločevanje med desno in levo.

Metoda: petje, dramatizacija, vodenje.

Oblika: skupinska.

Pripomočki: klavir, kitara.

Ples

Glasba: Wolfgang Schmitz

Priredba: Irena Stergar

Zdaj z_no - ga - mi sto - pam: stop, stop, stop, in z_ro -
ka - mi plos - kam: plosk, plosk, plosk. Za - u - pam ti, za -
u - paš mi, za - vr - ti se in ple - ši z_ma - no ti.

Instrumentali del

Razdelimo se v pare in plešemo ter ponazarjamo besedilo pesmi. Pri »stop, stop, stop« stopa z nogo. Pri »zaupam ti, zaupaš mi« plesalca pokažeta s prstom drug na drugega, nato pa se vsak zase zavrtita. Tu se petje konča in pesem se nadaljuje z inštrumentalnim delom. Medtem se vsi pari primejo pod roko in se skupaj zavrtijo (Bužan, 2002).

Cilj: druženje, razvijanje gibalnih spretnosti in orientacije v prostoru.

Metoda: dramatizacija, petje, vodenje, demonstracija, posnemanje.

Oblika: delo v parih.

Pripomoček: klavir.

Kolo zavrtimo

Glasba: Janez Bitenc

Priredba: Irena Stergar

Ko - lo, ko - lo za - vr - ti - mo, o - krog Pe - tre
za - ple - ši mo; Pe - tra v_sre - di se vr - ti.
Hoj - la - dri - ja, hoj - la - dri - ja, hoj - la - dri - ja dri - ja drom.

Sodelujoči se vrtijo v krogu. Eden izmed njih pleše na sredini kroga. Pesem ponavljamo (in menjamo ime v njej) toliko časa, da pridejo na vrsto vsi, ki to želijo (Bužan, 2002).

Cilj: upoštevanje posameznika v skupini, druženje.

Metoda: petje, dramatizacija.

Oblika: skupinska.

Pripomočka: klavir in kitara.

Skrivalnica

Priredba: Irena Stergar

Ka - dar ma - me ni do - ma, ko - zi - ca se ra - da i - gra.
Brž za - mi - ži, šteje do tri, ti - pa hi - tro zdaj se skrij.

Pesem je izštevanka in je primerna za uvod v katerokoli aktivnost (Bužan, 2002).

Cilj: vzpostaviti kontakt s sodelujočimi.

Metoda: petje, dramatizacija.

Oblika: individualna.

Pripomočki: skrivališče.

En, dva, tri

Glasba: Lenčka Kupper

Besedilo: Lenčka Kupper

Priredba: Eva Potokar

Ho - dil sem en, dva, tri, sre - čal mno - go sem lju - di.

Vi - del sem, ka - ko, ka - ko o - tro - ci ra - di

plo - ska - jo. En, dva, tri, ta - ko, ta - ko, o -

tro - ci ra - di plo - ska - jo. plo - ska - jo.

Udeleženci ponazarjajo besedilo (pojejo, plešejo, ploskajo) (Bužan, 2002).

Cilj: razvijanje gibalnih spretnosti.

Metoda: petje, posnemanje, dramatizacija.

Pripomoček: Klavir.

3 SKLEP

Ob izdelavi diplomskega dela smo spoznali aktivnosti, ki povezujejo gibanje in glasbo, primerne za otroke s posebnimi potrebami. Ugotovili smo, da imata tako gibanje, kot tudi glasba dober vpliv na otrokov razvoj, ter da so aktivnosti, ki ti področji povezujejo odličen način, za preživljanje časa z otroki s posebnimi potrebami. Te aktivnosti so odlične, za zadovoljitev otrokovih potreb po gibanju, izražanju, druženju in igri. Hkrati pa z njimi razvijamo tudi občutek za svojo osebnost, domišljijo, izvirnost in ustvarjalnost.

Z glasbenimi dejavnostmi spodbujamo gibanje in vplivamo na telesni razvoj. Gibanje postane bolj urejeno, sproščeno in skladnejše. Z glasbenimi igrami lahko razvijamo osnovna gibanja, hojo, tek, ter pravilno držo. Krepimo tudi mišičevje in organizem v celoti.

Z nekaj domišljije se lahko tudi sami domislimo podobnih aktivnosti. Posnemamo lahko nenavadna gibanja in uprizarjamo različne življenjske situacije. Pomagamo si lahko tudi z ljudskimi in otroškimi pesmimi, kot na primer Abraham 'ma sedem sinov, Ko si srečen... Ob petju in glasbi so udeleženi gibalno aktivni (ploskajo, skačejo, korakajo, tleskajo s prsti, različna gibanja...). Te dejavnosti dajejo otroku veliko možnosti, za izražanje svojih občutkov in razpoloženja.

Izvedeli smo, da imajo na CUDV Draga pester izbor dejavnosti, ki povezujejo šport in glasbo. Je odlična ustanova, ki se trudi otrokom omogočiti optimalne pogoje za njihov psihični, kot tudi fizični razvoj. Dobro počutje otrok je ena izmed glavnih prioritet centra.

Diplomska naloga bo v pomoč tudi vsem, ki si bodo želeli več znanja o vzgoji, športu, glasbi in otrocih s posebnimi potrebami. Vse aktivnosti so primerne tudi za mlajše otroke brez posebnih potreb.

Upamo, da bo diplomsko delo pomagalo mnogim ljudem, pri izbiri primernih aktivnosti, za otroke s posebnimi potrebami. Verjamemo, da bo izvajanje teh dejavnosti prineslo še mnogo dobre volje, ter napredka pri osvajanju novih veščin.

4 Viri

Bertoncelj, S., Vasle, B., Pivec, M., Sešek, M., Sevčnikar, V. (2000). *Gibanje – osnovna potreba predšolskega otroka*. V *Otrok v gibanju* (str. 436-443). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Bratož, M. (2004). *Usposobljenost učiteljev za delo z učenci s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami*. *Educa*, let. XII, št. 5-6, str. 81-83.

Burian, M. (2000). *Otrok s posebnimi potrebami v procesu športne vzgoje*. V *Otrok v gibanju* (str. 509-512). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Bužan, V., Stergar, I., Golob, A., Ulaga, J. (2002). *Priročnik aktivnosti vseživljenjskega učenja – Priročnik glasbenih dejavnosti*. Ig: CUDV Draga.

Cook, N. (2009). *Glasba*. Ljubljana: Krtina.

Čas, M., Kastelic, M. in Šter, M. (2003). *Navodila h kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Seja Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje.

Dance. (2016). Wikipedia. Pridobljeno 23.3.2016 iz <https://en.wikipedia.org/wiki/Dance>

Filipčič, T. (2012). *Športna vzgoja v prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole za učence z različnimi gibalnimi ovirami*. *Šport*, 192-197.

Izobraževanje otrok s posebnimi potrebami. (2016). Ljubljana: MŠŠ, Urad Republike Slovenije za šolstvo. Pridobljeno 22.2.2016 iz http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_predsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/izobrazevanje_otrok_s_posebnimi_potrebami/

Karpljuk, D., Usenik, R., Nuzdorfer, P. idr. (2013). *Športna dejavnost otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami*. Ig: CUDV Draga.

Kesič, K. (2000). *Ples in samopodoba*. V *Otrok v gibanju* (str. 184-192). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Kesič Dimic, K. (2010). *Vsi učenci so lahko uspešni: Napotki za delo z učenci s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Rokus Klett.

Koban Dobnik, M. (2005). *Glasba in gib*. Nova Gorica: Educa.

Košir, A. (2010). *Dejavnosti za razvoj gibalnih sposobnosti otrok s posebnimi potrebami*. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za šport, Univerza v Ljubljani.

Kroflič, B. (1999). *Ustvarjalni gib – tretja razsežnost pouka*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Kroflič, R. idr. (2001). *Otrok v vrtcu: priročnik h Kurikulu za vrtce*. Maribor: Založba Obzorja.

Kurikulum za vrtce. (1999). Ljubljana: MŠŠ, Urad Republike Slovenije za šolstvo. Pridobljeno 18.2.2016 iz http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/programi/Navodila_vrtci.pdf

Mori, I. (2003). *Glasba v prvem vzgojno – izobraževalnem obdobju Osnovne šole, priročnik*. Ljubljana: ZRSS.

- Music. (2016). Wikipedia. Pridobljeno 23.3.2016 iz <https://en.wikipedia.org/wiki/Music>
- Navodila h kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami. (17.4.2003). Pridobljeno 20.2.2016 iz http://mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/vrtci/pdf/kurikulum_navodila.pdf
- Opara, B (2009) *Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah: vloga in naloga vrtcev in šol pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami : uresničevanje vzgojno-izobraževalnih programov s prilagojenim izvajanjem in z dodatno strokovno pomočjo*. Ljubljana: Center Kontura.
- Pistotnik, B., Pinter, P. in Dolenc, M. (2002). *Gibalna abeceda*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Planinšec, J. (2000). *Medpredmetne povezave športne vzgoje v Osnovni šoli. Športna vzgoja za novo tisočletje: zbornik referatov*, str.181, 182, 187. Ljubljana: Zveza društev športnih pedagogov Slovenije.
- Pesek, A. (1997). *Otroci v svetu glasbe – Izbrana poglavja iz glasbene psihologije in pedagogike*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Predstavitev CUDV Draga*. (2016). CUDV Draga. Pridobljeno 19.1.2016 iz http://www.center-db.si/index.php?page=static&item=26&tree_root=17
- Strel, J. idr. (2002). *Medpredmetne povezave pri športni vzgoji*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Center za stalno strokovno izpopolnjevanje.
- Šola, vzgoja in izobraževanje na CUDV Draga*. (2016). Pridobljeno 19.1.2016 iz <http://www.center-db.si/index.php?page=static&item=53>
- Tušak, M., Strel, J., Mišigoj-Duraković, M., Kroflič, B., Filipič, T., Šolar, A. idr. (2003). *Delo z učenci s posebnimi potrebami pri športni vzgoji*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Center za strokovno spopolnjevanje.
- Učinki glasbe na razvoj otroka*. (2016). Pridobljeno 20.3.2016 iz <http://pismenost.si/ucinki-glasbe-na-razvoj-otroka>.
- Usenik, R. (2009). *Športna vzgoja oseb z najtežjimi motnjami v duševnem razvoju*. Sožitje, 42(3), 3-8.
- Videmšek, M., Drašler, A. in Pišot, R. (2003). *Gibalna igra kot sredstvo za seznanjanje s tujim jezikom v zgodnjem otroškem obdobju*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Videmšek, M., Berdajs, P., Karpljuk, D. (2003). *Mali športnik*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Videmšek, M., Strah, N. in Stančevič, B. (2001). *Igrajmo se skupaj*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Videmšek, M., Visinski, M. (2001). *Športne dejavnosti predšolskih otrok*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Videmšek, M., Tomazini, P., Grojzdek, M. (2007). *Gibalne igre z improviziranimi pripomočki*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Videmšek, M. in Kovač, M. (2001). *Gibanje*. V Kroflič, R. idr. (2001). *Otrok v vrtcu: priročnik h Kurikulu za vrtce*. Maribor: Založba obzorij.

- Videmšek, M., Stančevič, B., Sušnik, N. (2006). *1,2,3, igray se tudi ti!*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Vidovič, I., Srebot, I., Cerar, M., Markun Puhan, N. (2003). *Hopla, en, dva, tri zame!*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Vute, R. (1999). *Izziv drugačnosti v športu*. Ljubljana: Debora.
- Zagorc, M., Šimenc, L., Lovše Pepelnak, N. (2008). *Ustvarjalno gibalna improvizacija*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Zagorc, M. (2001). *Ples. Družabnost, šport, umetnost*. Ljubljana: Domus.
- Zagorc, M. (1995). *Ples – ustvarjanje z ritmom*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (12.7.2011). Republika Slovenija: Uradni list RS, št. 3/2011. Pridobljeno 19.4.2016 iz: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201158&stevilka=2714>
- Zirnstein, N. (2008). Možnosti povezovanja športnih in glasbenih vsebin v vrtcu. Diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za šport, Univerza v Ljubljani.
- Žnidaršič, M. in Korče, K. (2010). *Otroci s posebnimi potrebami v vrtcu*. Zbornik III. Mednarodna strokovna konferenca vzgojiteljev v vrtcih (str. 77). Ljubljana: MiB d.o.o.